

ցէ ոչ մի գաւառական քաղաքում այնքան չեն համակրում «Մշակ» լրագրին, որքան Բագրուի մէջ: Անհնարին է նկարագրել թէ որքան հետաքրքրութեամբ ձեր լրագրի համարները այստեղ ձեռքից ձեռք են անցնում, փոստը ստացած ժամանակ: Առհասարակ Բագրու միշտ արձագանք է տալիս ամեն ազգագրական գործերին: Այս օր չէ մուսուլման, ինչպէս Հայաստանի սովոր ժամանակ, Բագրու հետեցեալ «Մշակ» հրատարակ, քան որովայն մէջ ժողովքը 7000 րուբլ: Գաւառացի ինտելիգենցիան առհասարակ համակրում է «Մշակին», բայց մանաւանդ մեր քաղաքի երիտասարդները: Բագրու կարելի է բացատրել համարել, առհասարակ, գաւառական քաղաքներում իր եռանդի կողմից: Այստեղ կայ Մարդասիրական ընկերութիւն, գրադարան, երկսեռ զբոսայգի: Հայ-աւստրալանականներն էլ ունեն իրանց զարդերը, որ մի և նոյն ժամանակ և նրանց ժողովարանն է: Քաղաքի փողոցները լայնացնելու և զեղեցկացնելու համար քաղաքային դռման մեծ գումարներ է ծախսում: Նորերս սկսել են ծովի դէպի քաղաքն ընկած ափերի վրա մի քարաշէն պատ քաշել և նրա առջևի ճանապարհը ուղղել: Պէտք է աւելացնեմ որ տեղիս հայ հասարակութեան ամենահեռու դուռը կազմում են ոչ թէ բնիկ սակաւաթիւ հայերը, այլ օտարականները, մանաւանդ չուչիցիները և չամախեցիները: Ջարմանայի է որ չամախեցիները, որոնք այստեղ աշխատակերպ և եռանդոտ են, իրանց հայրենի քաղաքում, Շամախում, ամենամեծած մարդիկ էին:

Մեզ գրում են Ի.Գ.Ի.Ի.Ի.Յ., որ այդտեղի հասարակութիւնը շատ դժգոհ է տեղական բժշկից, Շամախը հիւանդներից կատարելապէս զուրկ են մնում բժշկի հոգաբարձութենից: Բացի սորանից իրողութեամբ զեղատու (ապտէկա) չը կայ և զեղեր բերելու համար, պէտք է գնել կրկան: Թղթախիցը հարցնում է, միթէ Սուրմալուի վիճակի հասարակութիւնը չէ կարող իր մէջ մի գումար հաւաքել և իրողութեամբ հիմնել մի զեղատու, ի հարկէ կառավարութենից այդ հիմնարկութեան համար թոյլտուութիւն խնդրելուց յետոյ:

ՂԱՐՍԻՅ մեզ գրում են որ սեպտեմբերի րուկներում այդտեղ հայոց ուսումնարանի աշակերտները մի թատրոնական ներկայացում տուցին, որից շատ գոհ մնաց հասարակութիւնը և խնդրեց կրկնել:

Ղարսից մեզ գրում են: Աւերի առաջ ունեւում այն, որ Ղարսի նման մի նոր դարգացող և ուսումնադուրկ տեղի համար խիստ մեծ կարեւորութիւն ունի ազգային կրթութեան և լուսաւորութեան տարածումը, այդ պատճառով հրատարակում ենք ազգային բարեարարների և գործիչների ուշադրութիւնը Ղարսի երկսեռ չքաւոր զարգացող վրա, այդ հաստատութիւններին կարողութեան չափ ներթափանց օգնելու համար, որպէս զի նրանց գոյութիւնը ապահովվի:

Հետաքրքիր է իմանալ ինչ է անում այն յանձնաժողովը, որ ընտրվել է Շաբուրովի և Քամուխանց եկեղեցու գործը քննելու համար: Կարծում ենք որ մի ամիս անցել է, իսկ յանձնաժողովը, որքան յիշում ենք, խոստացել էր ընտրվելուց մի ամիսից յետոյ ներկայացնել եկեղեցու ծխականներին իր աշխատութիւնների եզրակացութիւնը:

Ստանում ենք գրելիք ամեն օր բազմաթիւ տեղեկութիւններ Ներսիսեան դպրոցի վարչութեան, տեսչի, ուսուցիչների, վերակացունների և հոգաբարձուների գործունէութեան մասին: Բայց ինչպէս մեր շատ ուրիշ ազգային հիմնարկութիւնների մասին, այնպէս էլ Ներսիսեան դպրոցի մասին կատարելապէս ապարդիւն ենք համարում մի օր և է բան գրելու:

Սեպտեմբերի վերջին օրերումս ցրտերը յանկարծակի սկսվեցան թիֆլիսում:

Մեզ պատմում են որ մինչև Մամբրէի Էմիլիանից թրփիլիս վերադառնալը, իբրև նրա տեղապահ արդէն հասել է թիփլիս Սեդրակեան Արիստակէս վարդապետը:

Մեզ հաւատացնում են, որ թիփլիսի մէջ իր կացութեան կարճ ժամանակամիջոցում Մամբրէ վարդապետը կարողացել է զիջել 10.000 րուբլ գումարի մի կարողութիւն:

ԱՐՏԱՔԻՆ ՏԵՍՈՒԹԻՒՆ

ՀԱՅՈՑ ԽՆԴԻՐ

Վիէնայի «Journal d'Orient» լրագրում կարդում ենք հետեւեալ նամակը Կ. Պոլսից գրված:

Ես շատ ցաւում եմ որ ստիպված եմ ձեզ խոստովանվել թէ ամենամեծ խիստ տալաւորութիւններին եմ ենթարկվել վերադառնալով այստեղ: Մի կողմից անշափ մեծ և հակաքաղաքական խոստովանութիւն է տիրում այստեղ թիւրքաց կառավարութեան կողմից հայերի վերաբերութեամբ: Լրագրիները խոստովանում են, թատրոնները փակվում են կառավարութեան հրամանով, միայն այն պատճառով որ գործողները այդ հիմնարկութիւնների մէջ հայեր են: Արգելված է ներկայացումներ տալ հայոց լեզուով, արգելված են հայոց երգեցողութիւնները: Հայաստանում կատարվում են ամեն տեսակ հայաժանքներ և ձեռնմանքներ նախագծված պլանով, աշխատում են սիստեմատիկաբար ջնջել հայոց ազգութիւնը, — այդ ամենը կատարվում է որպէս զի այդ մակիապէական միջոցներով չէզոքացնեն եւրոպական պետութիւնների դիտաւորութիւններն ու գործողութիւնը: Հայերի այժմեան վիճակը աւելի թշուառ է, քան թէ եւրոպայի միջամեծելուց առաջ: Պետութիւնները դժբաղդապէս բաւականաչափ համբարշխ չեն այդ խնդրի մէջ և պարզապէս տեսնում ենք արդէն որ պետութիւններից իւրաքանչիւրը հպատակվելով իր առանձնական շահին, պատրաստ է նորից զոհել հայոց ազգութեան վիճակը իր եսականութեան զգացմունքին: Դուք պետութիւններից իւրաքանչիւրի գործելու և հայեացքի եղանակը ծանուցում էք արեւելեան խնդրի վերաբերութեամբ: Շատերը, կարծես, տրամադիր են նորից զոհ բերել Հայաստանը թիւրքիստի բարեկամութիւնը ստանալու համար: Թիւրքաց հայերը, շարունակում է թըղթակիցը, տատանում են յուսահատութեան և ատելութեան մէջ. նրանք հառաչում են քրիզերի հարստահարութիւնների և թիւրք տեղական պաշտօնականների անյաւաղութեան տակ: Հայերը տրամադիր են հաւատալ որ կենտրոնական վարչութիւնը իրան նպատակ է դրել զրկելու ոչնչացնել ազգը: Սակայն այդ ազնիւ, աշխատասէր, խղաղ և արդիւնաբերող ազգը արժանի է աւելի լաւ վիճակի:

Իր նամակի վերջում թղթակիցը իր համակրութիւնն է յայտնում դէպի Վիէնայի Ֆրանսիական թերթը և յայտնում է թէ ուղարկում է խմբագրութեանը նշանաւոր դոկումենտներ, որոնց միջոցով կը մերկայցին շատ ճշմարտութիւններ:

«НОВОЕ ВРЕМЯ» ԼՐԱՔՐԻՆ ԹՂԹԱԿՈՒԹԻՒՆԸ

«Новое Время» լրագրին Կ. Պոլսից գրում են սեպտեմբերի 3-ից:

Հայոց խնդիրը նորից առաջացնում են Լօրդ Դէօֆերինի եռանդոտ առաջարկութիւնների պատճառով Բ. Դրանը, Բերլինի դաշնագրի 61-դ յօդուածի իրագործման մասին պետութիւնները նորից ստիպված են փորձել իրանց համբերութիւնը թիւրքերի յամառութեան դէմ: Ինչպէս յայտնի է յիշեալ յօդուածը ի նկատի ունի հայերի եւ թէ ոչ կատարեալ ազատութիւնը ասիական դարեւոր լուծից, որ ծանրացել է և ծանրանում է նրանց վրա, գոնեա նրանց վիճակի բարւոքումը: Ճշմարիտ,

հայերի վիճակը վատ է և մանաւանդ խղճալի է, որովհետեւ եւրոպան առանձին ուշադրութիւն չէ դարձրել նրանց վրա և ցաւակցութիւն չէ յայտնել դէպի նրանց վիճակը: Բերլինի կոնգրեսի ժամանակն էլ քիչ էր մնում մոռանալին հայերին և միայն վերջին րոպէներում նրանց յիշեցին Բ. Դոնից ճնշված ազգութիւնների հոգաբարձու քաղաքագէտները: Այդ իրողութիւնը մեկնվում է այն հանգամանքով, որ թիւրքահայատակ րոյոր քրիստոնեայ ազգերից հայերը հեռացած են Ասիայի խորքերը, հեռեւեալ են նրանց դրութիւնը այնքան չէ կարող ենթարկվել եւրոպայի հսկողութեանը, որքան միւս ազգութիւնների վիճակը: Յարմար հաղորդակցութիւններից զուրկ, հասարակական կենքի ամենատարրական պահանջների վերաբերութեամբ անապահով թիւրքաց Հայաստանը ընդարձակ ասպարէզ է ներկայացրել թիւրքաց կամայականութեան գործադրութեան համար, իսկ թիւրք աստիճանաւորներն էլ իրանց բարբարոսութեան մէջ քրիզերին օգնականներն են դարձրել: Հայերը, ինչպէս ասում են, ստիպված են երկու կրակի մէջ ապրել. մի կողմից թիւրքը առնում է նրանցից ամեն տեսակ հարկեր, միւս կողմից քրիզը կողոպտում է այն րոյորը, ինչ որ մնում է օրինական և սիստեմատիկաբար կատարված բռնութիւններից յետոյ: Երեք տարիներ անցել են այն ժամանակից, ինչ հայերի համար յուսոյ ծառազայթ երեւաց, որ պետութիւնները վերջապէս նրանց ձեռք կը մեկնեն, Բերլինի դաշնագրի 61-դ յօդուածի հիման վրա խոստանալով նրանց վիճակը բարւոքող վերանորոգութիւններ: Այդ ժամանակամիջոցի ընթացքում Բ. Դոնը միջոց ունէր իր հպատակ հայերի հետ հաշտվելու համար: Բայց իսկապէս ի՞նչ պատահեց:

Այս հարցի վերաբերութեամբ բոլորող պետութիւնները լուռ էին թիւրքաց կառավարութեան պարտականութիւնների մասին, իսկ Կ. Պոլսի մէջ այդ պարտականութիւնները կատարելու համար աւելի լաւ միջոց չը գտան, քան թէ հայերի վիճակի վատթարացնելը: Իր սովորութեան համեմատ Բ. Դոնը հայոց հարցը հեշտացնելու տեղ կարողացաւ աւելի էլ նրան խրճրճել և նախկին դժուարութիւններին նորելու տեղացնել: Այդպիսի դժուարութիւններից մէկը Սիւի հայոց կաթողիկոսի յանկարծակի նշանակելն էր, որ այս անգամ կատարվեցաւ առանց Էմիլիանի կաթողիկոսի համաձայնութեան, որ հայ եկեղեցական իերարխիայի ամենաբարձր տեղն է:

Այդպիսի գործը կարող է շատ փոքրացնել պետութիւնների առանց այդ էլ անհաստատ յոյսերը Հայաստանի մէջ վերանորոգութիւնների իրագործման մասին: Դժուար է հասկանալ, թէ ի՞նչ է Բ. Դոնը այդ կողմից աւելացնում է դժուարութիւնների թիւը: Եթէ հայերի եկեղեցական հարցերը թիւրքիայի ներքին քաղաքականութեան առարկայ են կազմում, ուրեմն պէտք չէ մոռանալ, որ րոյոր հայերի կաթողիկոսը, «հայոց պապ» ապրում է Էմիլիանի մէջ, այսինքն ուստաց հոգի վրա: Այսպիսով՝ Բ. Դրան վերջիշեալ կարգադրութենից երեւում է, որ նա ոչնչացնում է կամ անուշադիր է թողնում ուստահպատակ հայերի եկեղեցական միութիւնը միւս հայերի հետ:

Բ. Դոնը, այդպիսի գործ կատարելով, ակնհայտ է, որ լաւ չէ հասկանում նրա մեծ նշակութիւնը: Էմիլիանը հայ-լուսաւորչականների համար միշտ կենտրոնատեղի է և

զեկ, ունենալով նրանց աչքում պապական Հռոմի նշանակութիւնը, նա միշտ հայ աւերակների աղօթատեղի է հայ աւերակների գոմարման տեղ է եղել: Կաթողիկոսը միշտ ապրել է իր վանքի մէջ և արեւելեան այլ պետերի նման անսահման իշխանութիւն է ունեցել իր հպատակների վրա: Նրան տուած այցելութիւնները միշտ փառաւոր են եղել և նրանց ժամանակ հպատակութիւն և հնազանդութիւն է յայտնվել: Մինչև այժմ Էմիլիանը հայերի եկեղեցական և քաղաքական կենտրոնատեղի է եղել և Էմիլիանի վրա իշխանութիւն ունեցող կաթողիկոսը ունեցել է իսկական իշխանութիւն րոյոր հայերի վրա և ամբողջ Հայաստանի քաղաքական համակրութիւնն է վայելել: Ինչպէս երեւում է Բ. Դոնը չը զիտէ կամ չէ կամենում այդ բանն իմանալ: Նա քրիզերին գրողում է հայերի դէմ, դիմում է կեղծ շրջաբերականների վերանորոգութիւնների խոստովանութեամբ, որոնք թղթի վրա էլ տեղ չեն ունեցել, և այդպիսով իր իշխանութիւնը Հայաստանի մէջ ապահով է համարում: Բայց չերեւոյթական և յուսական խնդիրները ցոյց տուին, թէ եւրոպան մինչև որ աստիճան կարող է հաւատալ սուլթանի խոստովանութեան, իսկ հայոց կաթողիկոսի նշանակելը պէտք է համոզե պետութիւններին, որ անկարելի է յուսալ Բ. Դրան կամքի և պատրաստականութեան վրա Բերլինի դաշնագրի իրագործելու մասին հայերի վերաբերալ: Միւս կողմից հայկական խնդրի վերաբերութեամբ գեոպոլիտիկ մէջ կատարվող բանակցութիւնները, որոնց սկզբնապատճառ դարձել են անգլիական և ռուսաց դեսպանները, շատ չեն կարող անհանգստացնել Բ. Դրանը: Հայաստանի մէջ մտցնելի վերանորոգութիւնների հարցը չերեւոյթական և յուսական սահմանները ուղղելու հարցերի չափ նշանաւոր չէ: Որքան վերջինները կարող էին խանգարել եւրոպական խաղաղութիւնը, հետեւապէս հետաքրքիր էին եւրոպական պետութիւնների համար, նոյնքան հայոց խնդրի լուծման մէջ շատ քիչ են հետաքրքրված: Նոյն կառավարութիւնները: Այսպիսով եւրոպայի ծնունդ Բ. Դրան վրա հայկական հարցի վերաբերութեամբ նոյն բնաւորութիւնը չի ունենալ, ինչ որ ունէր չերեւոյթական և յուսական խնդիրների վերաբերութեամբ: Այս անգամ նախագծված է ազգել թիւրքաց կառավարութեան վրա ոչ թէ սպառնալիքներով և ուղղակի ծնունդ գործելով, այլ համոզմունքի ոյժով: Գոնեա պետութիւնների ներկայացուցիչները նորեւումս հաւաքվեցան ուստաց դեսպանի մօտ և կազմեցին այն զլխաւոր վերանորոգութիւնների նախագիծը, որոնք հարկաւոր են փոքր-Ասիայի և հայերով բնակեցրած նահանգներին: Գեոպոլիտիկ մտադիր են այդ նախագիծը ներկայացնել Բ. Դրանը և առաջարկել նրա իրագործումը այն դէպքում, եթէ ինքը թիւրքաց կառավարութիւնը ոչինչ չի անի հայկական խնդիրը լուծելու համար: Պետութիւնների ներկայացուցիչներից իւրաքանչիւրը այդ առիթով տեսնվել է Ալեմփաշայի հետ, որին առաջարկված է ուղարկել Հայաստան արքունական մի գործակաւոր և նրան ընդարձակ իրաւունքներ տալ անընդունակ վարչական անձանց փոփոխելու և նրանց զեղծութեանը ուղղելու համար: Արտաքին գործերի մինիստրը շտապեց հաւատացնել միջնորդներին, որ ամեն բան ի՞նչ կատարվի: Բայց Լօրդ Դէօֆերին չը բաւականացաւ այդպիսի խոստովանով: Նա տեսութիւն ունեցաւ սուլթանի հետ, որին առաջարկեց նոյնը, ինչ որ Ասիափաշային և